

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ยางรักจากต้นรักใหญ่ที่คนพื้นบ้านในภาคเหนือรู้จักใช้ในชีวิตประจำวันมาเป็นเวลานานหลายร้อยปีจนถึงปัจจุบันนั้น นับว่าได้สร้างสรรค์งานประณีตศิลป์ของไทยที่สืบทอดมาแต่โบราณ อันแสดงถึงเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมอันงดงามและมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง ที่บ่งบอกความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมของไทยในอดีต แต่ในปัจจุบันพบว่างานศิลปะแขนงนี้กำลังจะสูญสิ้นไปอย่างน่าเสียดาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดแคลนวัตถุดิบที่สำคัญคือ ยางรัก ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษอย่างน่าอัศจรรย์ที่คนทั่วไปยังไม่ทราบ กล่าวคือ เมื่อนำไปทากับวัตถุใด ๆ ก็ตามที่มีพื้นผิวซึ่งสามารถจะติดยางรักได้ดีแล้ว และทิ้งไว้ให้แห้งตามธรรมชาติของยางรัก พื้นผิวของรักที่แห้งแล้วนั้นจะติดกันอย่างแนบสนิทเป็นเนื้อเดียวกันและกันซึมได้ ซึ่งในปัจจุบันนี้ยังไม่มีสิเคิลือบทางวิทยาศาสตร์หรือยางไม้ธรรมชาติชนิดอื่นใดที่จะมีคุณสมบัติที่ดีพอเทียบเคียงกับยางรักได้ ทั้งนี้เพราะว่ายางรักมีการเปลี่ยนแปลงปฏิกิริยาเคมีถึง 3 ชั้นด้วยกันในภาวะที่อุณหภูมิปกติ กล่าวคือ รักดิบแต่เดิมเมื่อทำการกรีดได้ใหม่ ๆ นั้นจะมีสีขาวขุ่นลักษณะเหมือนน้ำมัน พอถูกแสงแดดหลาย ๆ ชั่วโมงจะค่อย ๆ เปลี่ยนสีมาทางสีดำ การเปลี่ยนแปลงของยางรักในครั้งแรกจะเป็นของเหลวใสสีน้ำตาลปนแดง เมื่อนำมาผสมและทาวัดแล้วจะกลายเป็นของเหลวข้นสีน้ำตาลดำ เมื่อแห้งแล้วจะกลายเป็นของแข็งสีดำเป็นเงา มีพื้นผิวหน้าเรียบเป็นเงางามยิ่งกว่าเครื่องสีชนิดใดทั้งสิ้น มีความทนทานต่อน้ำ ความชื้น ความร้อน และเครื่องเคมีได้เป็นอย่างดี จึงได้มีผู้นำเอาไปใช้ในการทาไม้ ทาวัตถุต่าง ๆ เป็นพื้นก่อนลงทาสีหรือปิดทอง โดยเฉพาะใช้ในการทำเครื่องเงิน ดังนั้นวัตถุที่ทำจากยางรักแท้ ๆ โดยไม่มีการปลอมปนจะมีความทนทานเป็นเวลานานับร้อย ๆ ปี เพราะคุณสมบัติพิเศษคือ สามารถทนทานความร้อนจากไฟได้เป็นอย่างดี

พื้นที่ในภาคเหนือของประเทศไทยเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเติบโตของต้นรักใหญ่ และมีหลักฐานปรากฏในประวัติศาสตร์อันยาวนานตั้งแต่สมัยเอโดะ (Edo Period , ค.ศ. 1603-1868) ของญี่ปุ่นว่า ประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีการใช้ยางรักเป็นจำนวนมากในการผลิตเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ต่าง ๆ นั้นเคยเป็นผู้นำเข้ายางรักจากประเทศไทย แต่กลับปรากฏว่าในปัจจุบันประเทศไทยขาดแคลนยางรักถึงขั้นต้องมีการตั้งซื้อยางรักจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศเมียนมาร์ ทำให้ยางรักมีราคาสูงขึ้นอันเนื่องมาจากค่าขนส่งที่สูงขึ้นด้วยปัญหาน้ำมันแพง และนอกจากนั้นยางรักยังด้อยคุณภาพอันเนื่องมาจากการนำวัสดุอื่น ๆ มาปลอมปนเช่น ดิน ใบไม้ และสีเป็นต้น เพื่อให้มีปริมาณน้ำหนักมากขึ้น

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้นนับว่ามีผลต่อผู้ผลิตงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยางรักเป็นอย่างมาก และที่สำคัญที่สุดคือ การผลิตงานหัตถกรรมอันเป็นศิลปกรรมประจำท้องถิ่นและของชาติ เช่น เครื่องเงินหรือ เครื่องรัก ซึ่งได้รับผลกระทบจากภาวะการขาดแคลนยางรักที่มีคุณภาพไปด้วย

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาในเรื่องยางรัก อย่างจริงจัง เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยในด้านการใช้ยางรัก แหล่งที่มาของยางรักในเขตพื้นที่ภาคเหนือ วิธีการกรีดยางรักตามแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการเก็บยางรัก จนถึงผู้ผลิตเครื่องเงินหรือเครื่องรัก รวมทั้งศึกษาปัญหาและอุปสรรคในด้านต่าง ๆ เช่น ปัญหาภาวะการขาดแคลนยางรักในปัจจุบัน ปัญหาในเรื่องคุณภาพของยางรัก และปัญหาในด้านราคาที่สูงของยางรัก เป็นต้น

การดำเนินการสำรวจและศึกษาในเรื่องนี้อาจจะนำไปสู่การส่งเสริมการปลูกต้นรักใหญ่เพื่อนำไปสู่อาชีพที่ยั่งยืนและเกิดเป็นรายได้ของชาวบ้านในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการปลูกต้นรักใหญ่ต่อไป กล่าวคือ อาชีพการกรีดยางรัก เช่นเดียวกับอาชีพการกรีดยางของประชาชนในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศ หากเป็นไปได้ ยางรักนอกจากจะเป็นสินค้าที่ซื้อขายภายในประเทศตามที่ต้องการแล้ว อาจจะกลายเป็นสินค้าออกที่ส่งไปจำหน่ายยังประเทศที่มีความต้องการยางรักค่อนข้างสูงได้ด้วยดังเช่น ประเทศญี่ปุ่น ที่มีการใช้ยางรักค่อนข้างมากในการผลิตเครื่องเงินญี่ปุ่น เพราะชาวญี่ปุ่นใช้เครื่องเงินในชีวิตประจำวันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในอดีตนั้นประเทศญี่ปุ่นเคยเป็น

ลูกค้าตั้งชื่ออย่างรักจากประเทศไทยมาแล้ว จนเมื่อประเทศไทยเองก็ขาดแคลนจึงหันไปตั้งชื่อจากประเทศจีนและอินเดียแทน

นอกจากนั้นการศึกษาในเรื่องนี้ยังเป็นการดำเนินตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงเป็นห่วงในเรื่องปัญหาการขาดแคลนยางรัก และมีพระราชดำริให้หาแนวทางในการศึกษาการปลูกต้นรัก การพัฒนาสายพันธุ์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากยางรักเพื่อการส่งออก และแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาช่างหัตถกรรมสายนี้ไว้ ดังจะเห็นได้จากการจัดการสัมมนาทางวิชาการในหัวเรื่อง “ศึกษายางรักใหญ่เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย” เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2550

การวิจัยในครั้งนี้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ในด้านคุณภาพของยางรักที่มีผลต่อการผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินโดยตรง ซึ่งจากการศึกษาร่วมกับกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินพบว่าขั้นตอนที่จะทำให้ยางรักมีคุณภาพต่อการใช้ได้นั้น ช่างหัตถกรรมเครื่องเงินต้องนำยางรักมาผ่านกระบวนการกรองด้วยผ้าขาวบางเป็นจำนวนหลายครั้งเพื่อนำเศษผงอันประกอบด้วยดิน เศษใบไม้ หรือวัตถุต่าง ๆ ที่ติดมาจากแหล่งที่กรีดยางรักออกไปให้หมดก่อนนำมาใช้ ซึ่งพบว่านอกจากจะทำให้เสียเวลาแล้ว ยังทำให้เกิดการสูญเสียน้ำยางรักบางส่วนที่ติดออกไปในขณะที่การกรองแต่ละครั้งด้วยประกอบกับในปัจจุบันยางรักมีราคาสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงนับเป็นปัญหาและอุปสรรคแก่ผู้ผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินเป็นอย่างยิ่ง การศึกษาหาวิธีการเพื่อลดปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนการสูญเสียดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่งานวิจัยนี้จะต้องทำการศึกษา เพื่อเปรียบเทียบระหว่างวิธีการกรองยางรักตามแบบเดิมกับวิธีการแบบใหม่ เพื่อนำผลที่ได้จากการวิจัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาแหล่งที่มาของยางรักที่มีคุณภาพในเขตพื้นที่ภาคเหนือ อีกทั้งการศึกษาเปรียบเทียบวิธีการสกัดเอายางรักที่มีคุณภาพดีตามแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิมกับวิธีการแบบใหม่ที่ใช้สารสกัดช่วย เพื่อแก้ปัญหาในการลดการสูญเสียยางรักที่ติดออกไปในระหว่างการกรอง

1. ศึกษาสำรวจพื้นที่ที่มีต้นรักใหญ่และมีการกรีดยางรักแบบภูมิปัญญาเดิมของท้องถิ่น
2. ศึกษาสภาวะการขาดแคลนยางรักที่มีคุณภาพ และแนวทางการแก้ปัญหา
3. ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการสกัดยางรักตามวิธีการแบบภูมิปัญญาเดิมกับวิธีการแบบใหม่
4. ศึกษาคุณภาพของยางรักและการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องเงินเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สมมติฐานของการวิจัย

วิธีการสกัดยางรักแบบใหม่ น่าจะเป็นวิธีลดการสูญเสียยางรักในสภาวะที่ยางรักหายากและมีราคาสูง ในขณะที่เดียวกันไม่ลดคุณภาพของยางรักตามแบบวิธีการแบบภูมิปัญญาเดิมแต่อาจเพิ่มคุณภาพแก่ยางรักอีกด้วย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบพื้นที่ที่เป็นแหล่งต้นรักใหญ่และมีการกรีดยางรักตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
2. ทำให้ทราบความเป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหการขาดแคลนยางรักที่มีคุณภาพ
3. ทำให้ทราบผลจากวิธีการสกัดยางรักแบบเดิมกับแบบใหม่ที่มีต่อการเพิ่มปริมาณและคุณภาพของยางรัก
4. นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพยางรักและผลิตภัณฑ์เครื่องเงินเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ยางรักหรือน้ำรัก หมายถึง น้ำยางที่ได้จากต้นรักใหญ่หรือรักหลวง และรักหมูหรือรักน้ำ น้ำยางที่กรีดออกมาจะมีสีเหลือง เมื่อทิ้งไว้จะกลายเป็นสีดำ (แกมมณี เจริญวงศ์, 2547: 66)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญา (Local Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้และภูมิปัญญาทั้งในลักษณะรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งชาวบ้านใช้ปฏิบัติสืบต่อกันมาในชีวิตประจำวัน จึงเป็นคำที่ใช้แพร่หลายทั่วไปในสังคม นอกจากนั้นยังเป็นคำที่ถาพเกี่ยวกับคำอื่น ๆ เช่น ความรู้ท้องถิ่น ความรู้ของชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และความรู้ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงหมายถึง ระบบความรู้

ประเภทหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง และแตกต่างจากความรู้สมัยใหม่หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (เอกรวิทย์ ฅ ฅกลาง. 2544: 42)

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง การปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระ และความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เพื่อสร้างความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะการเลือกสรรภูมิปัญญาที่ดำรงจะสูญหายให้มีคุณค่าเหมาะสมกับยุคสมัย และเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ในด้านการพัฒนาอาชีพ อาจมีการนำเอาความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาต่อยอดในการผลิตได้ด้วย

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง การพัฒนาที่มุ่งเน้นให้เกิดความกลมกลืน ความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งสามด้าน อันมีผลให้เกิดความมั่นคงต่อการพัฒนาต่าง ๆ โดยมีหลักประกันว่าจะไม่ล้มลุกคลุกคลานหรือกลับไปอยู่ในสถานการณ์เดิม ๆ อีก ซึ่งต้องมั่นคงในทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน เครือข่าย ไปจนถึงสังคมใหญ่โดยรวม (เสรี พงศ์พิศ. 2549: 12)